

L2194

Byggnadsminnesförklaring av Kölefors Vaddfabrik, Torp 1:9, Västra Eneby socken, Kinda kommun

LÄNSSTYRELSENS BESLUT

Länstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Kölefors Vaddfabrik, Torp 1:9, Västra Eneby socken, Kinda kommun för byggnadsminne. I samband härmed meddelar länstyrelsen följande skyddsbestämmelser enligt 3 kap 2§ nämnda lag.

Skyddsbestämmelser

Byggnaderna har markerats och numrerats på kartan som tillhör detta beslut.

1. Byggnader 1 – 4 och anläggningen får inte rivas eller flyttas.
2. Byggnader 1 – 4 och anläggning får inte byggas om eller till eller på annat sätt förändras utvändigt, med undantag av återställande av ränna, sump, turbin och utlopp mm, så att anläggningen vid enstaka tillfällen kan köras, för att på ett pedagogiskt sätt visa dess historia. Ett eventuellt återställande ska ske på ett sådant sätt att den biologiska mångfalden säkerställs.
3. Åtgärder för att återställa dammanläggningen anses som tillståndspliktig vattenverksamhet och kräver därmed tillstånd enligt 11 kap miljöbalken (1988:808).
4. Byggnaderna 2 – 4 ingrepp får inte göras i byggnadernas stomme.
5. Byggnaden nr 4 ursprungliga planlösning och fast inredning får inte ändras. Till fast inredning räknas exempelvis dörrar, foder, fönster, eldstäder och trappor.
6. I byggnad nr 4 får maskinell utrustning ej flyttas eller förändras.
7. Byggnader och anläggningen ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värden inte minskar. Vård och underhållsåtgärder ska ske i samråd med Länstyrelsen. Åtgärder ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart.

20.11.12-27 beslöt Sk
Kopia till IF-Byggnadsnämnden

8. Det område som utgör skyddsområde och som avgränsas på kartan tillhörande detta beslut får inte bebyggas eller på annat sätt förändras. Området ska hållas i sådant skick att byggnadsminnets karaktär och utseende inte förvanskas.

Om ändring av byggnadsminnet i strid mot meddelade skyddsföreskrifter kan anses påkallad av särskilda skäl, får länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. meddela tillstånd därtill.

Enligt 3 kap 21 § nämnda lag tillämpas detta beslut även om det överklagas.

Fastighetsunderhåll

Byggnaderna ska ha ett ordinarie underhåll. Detta ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadens egenart. En vård- och underhållsplan bör tas fram.

Bevarandemål

Ett mål för bevarandet ska vara att fabriken karaktär från Vaddfabriksperioden ska bevaras och synliggöras både vad gäller kraftinstallationer och inredning med maskiner och spår i byggnaden.

Avgränsning

Fabriken, dammen, skibordet, intagsränna och utlopp med strandskoningar, plåtförrådet och garage samt delar av fruktträdgården ligger inom byggnadsminnesområdet.

REDOGÖRELSE FÖR ÄRENDET

Intresseföreningen Kölefors Vaddfabrik har ansökt om att få frågan om byggnadsminnesförklaring av Kölefors vaddfabrik, Torp 1:9 Västra Eneby socken i Kinda kommun prövad.

Kerstin Nittérus och Gerd Andersson inkom 2003 med en skrivelse till Länsstyrelsen med begäran om samråd för att återställa dammbyggnaden och dammen i enlighet med 1933 års vattendom och även muddra i dammbassängen för att återskapa dammspeglin. Länsstyrelsens rättsenhet lämnade med anledning av denna begäran ett skriftligt meddelande daterat 2003-10-29, där myndighetens syn på dammanläggningens nyttjande anges.

Länsstyrelsen meddelade att ett återställande av dammen i enlighet med 1933 års utslag är att anse som tillståndspliktig vattenverksamhet och att undantagsregeln från tillståndsplikten då inte var tillämplig med anledning av eventuell påverkan på Öringens lekmöjligheter samt eventuellt förorenade bottensediment vid muddring. Därmed meddelades att de återställande åtgärderna inte bör vidtas innan tillstånd erhållits från miljödomstolen eller innan man kan visa att undantagsregeln i 11 kap. 12 § miljöbalken kan antas vara tillämplig.

KULTURHISTORISKT VÄRDE OCH MOTIV FÖR BYGGNADSMINNESFÖRKLARING

Historik

Storåns fall har utnyttjats för kvarnar, stampar och här har också funnits en yxfabrik. På platsen som förr kallades för Pinhagen fanns redan 1848 en vadmalstamp. Men den nuvarande fabriken uppfördes 1873 som ullspinneri av färgaren och handlaren Frans Oscar Liljedahl som ägde vadmalstampen.

Ullspinneriet var tydligen en sensation för bygden om man får tro Correns artikel:
”maskinerna skötas af blott några personer, under det att arbetet går fortare än om 180 spinnerskor skulle för hand tvinna dessa trådar.”

Vid den här tiden sköttes verksamheten av 4 anställda. Som mest var man 7 anställda. År 1897 renoverades och moderniserades fabriken, de två vattenhjulen ersattes med en turbin som gav 12 hk vilket innebar att man kunde utöka maskinparken. På bottenvåningen var valkningen och på övervåningen och vinden var spinneriet. De övriga rummen på bottenvåningen var bostadsrum för spinnaren och hans familj.

Efter många ägarbyten köptes Kölefors Vaddfabrik av Karl August Fransson bonde och landstingsman från Småland. Han gjorde stora investeringar i dammbyggnaden som var av trä men som nu göts i betong och höjdes ca 30 cm och försågs med ett nytt skibord och intagsränna. Fallhöjden utökades till 2 m. Han investerade även i tre nya kardmaskiner som köptes begagnade från Norrköping och en rivmaskin även den begagnad. Dessa maskiner finns kvar än idag.

1937 övertog sonen Erik Fransson företaget genom köp på offentlig auktion efter faderns död. Nu var det två anställda förutom fabriker Fransson som arbetade i företaget. Vid arbetstoppar tog man in extra personal. Under andra världskriget fick företaget beställning från Stille-Werner på cellullsvadd som användes som förbandsmaterial. Vadden användes också till blöjor och sanitetsbindor. Tillverkningen av den rena vita vadden var noggrann och det fick inte komma in någon gråvadd i materialet.

1948 brann bostadshuset, men redan samma år byggdes en ny bostad på samma plats dock i tegel och som utformades i modernistisk stil. År 1956 avlider Erik Fransson och hustrun Valborg driver fabriken ytterligare två år. Rörelsen är till salu men marknaden för vadd är slut och har successivt ersatts av moderna cellplastmaterial (skumgummi). Kölefors Vaddfabrik anlades 1873 och har utvecklats från ullspinneri med en kort period med färgeri och kemtvätt till Vaddfabrik fram till 1958. Drivkraften har utvecklats från vattenhjul till turbindrift. Kölefors Vaddfabrik är ett exempel på protoindustri – en tidig småskalig vattendriven landsbygdsindustri.

Kulturhistoriskt värde

Kölefors vaddfabrik är Sveriges enda bevarade Vaddfabrik. Kanske nordens enda bevarade Vaddfabrik. Fabriken har stått helt orörd från 1958 till idag.

Teknikhistoriskt värde – Skibord med luckor, dammen och intagsrännan är bevarade och förklarar hur kraften utnyttjades. Även turbinen från 1924 finns kvar. Kardmaskinerna är från 1900-talets början och användes till 1958. Rivmaskin och piskmaskin är troligen från 1800-talets slut. Enligt utredning från Borås Textilmuseum kan en av kardmaskinerna mycket väl köras igen. Kraftöverföring och remdrift finns bevarad samt den handdrivna vinschen. Äldre elledning och isolatorer berättar om att turbinen även producerade el för belysning.

Pedagogiskt värde – Fabriken alla delar finns bevarade som beskriver såväl kraftens utnyttjande med flödet i tillverkningen från förvaring av råvaran och hur tillverkningen fortskred vid de olika maskinerna till packning och transport. Dammskåp finns såväl invändigt som utvändigt och berättar om försök till att förbättra arbetsmiljön. Plåtmagasinet är uppfört i samband med att man fick kontraktet med Stille-Werner och de hygieniska kraven krävde att materialet skulle vara åtskilt från övrigt material.

Socialhistoriskt värde – Fabriken har också varit bostad för såväl fabrikkör som arbetare och på senare tid kontor. Rummen har kvar sin bostadskarakter med rörpisar och olika tapetlager. Rums planen är oförändrad sedan byggtiden i bostadsdelen.

Byggnadshistoriskt värde – En välbyggd timrad byggnad som är väl dimensionerad för att hysa tunga maskiner på övervåningen. Tätt med stora fönster med sex rutor i varje båge för att släppa in mycket dagsljus i varje våningsplan var viktigt innan byggnaden blev elektrifierad. I samband med att vattenhjulet togs bort har fabriken byggt till för att få utrymme för turbinen. Tillbyggnaden är uppförd i en stolpkonstruktion.

Patina – Golvet på övervåningen är mättat med oljor som härrör från service av maskinerna men också av spinnolja inför kardningen. Dörrar och ledstänger och dörrposter är plankslitna av slitage vilket berättar om alla de som arbetat och rört sig på samma ställen i fabriken.

Sammanfattning av de kulturhistoriska värdena

Kölefors Vaddfabrik är synnerligen välbevarad exempel på vattendriven textilindustri från 1800-talets senare del på landsbygden där kraften, byggnaderna, maskinerna berättar om tillverkningen av vadd och flock. En för tiden ofta använda produkter. Fabriken är dessutom den enda bevarade i Sverige.

Kölefors Vaddfabrik har med sin autenticitet, sin funktion och pedagogiska värde mycket att berätta om sin tid och är genom sitt kulturhistoriska värde att betrakta som synnerligen märklig varför en byggnadsminnesförklaring är motiverad.

Hur man överklagar

Se bilaga, formulär 131, länsrätten

I den slutliga handläggningen av detta ärende har förutom föredragande deltagit byrådirektör Matts Claesson samt byggnadsantikvarierna Cecilia Lindqvist och Per Jernevad.

Magnus Holgersson
Länsråd

Jan Eriksson
Länsantikvarie

Bilagor

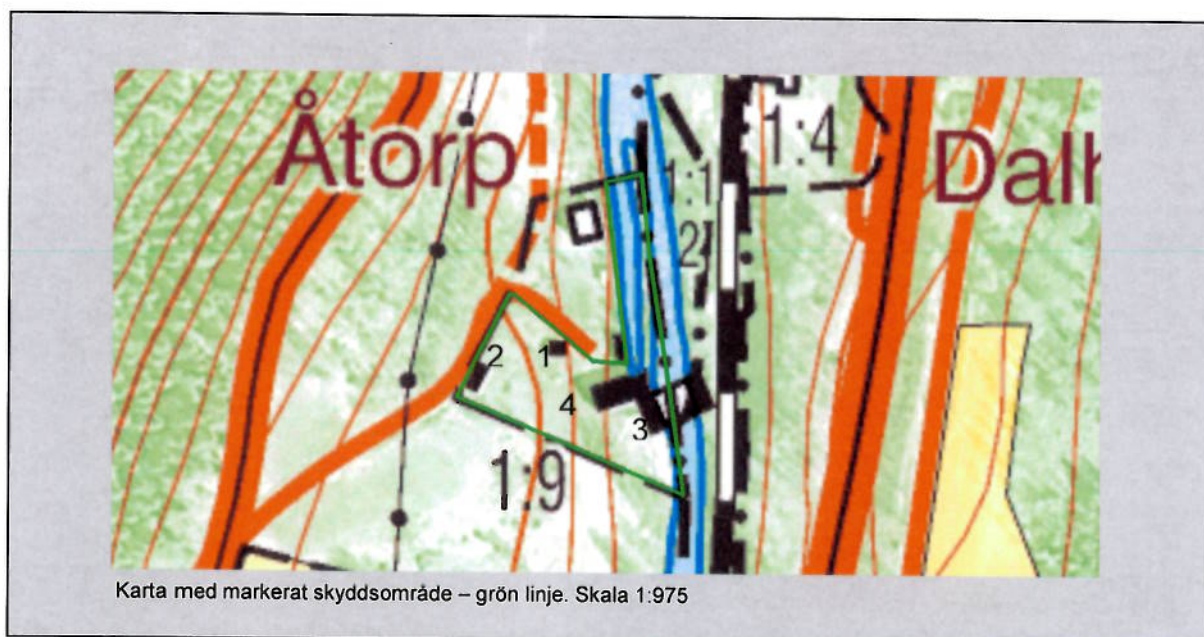
1. Beslutskarta
2. Formulär 131

Kopia till:

Intresseföreningen Kölefors Vaddfabrik
Kinda kommun
Riksantikvarieämbetet
Lantmäteriet, Fastighetsregistret, Linköping
Östergötlands museum
Naturvårdsenheten
Rättsenheten
BM-arkivet

Kölefors Vaddfabrik

Beslutsdatum: 2011-12-20

Byggnader som ingår i skyddsområdet

1. Garage
2. Plåtmagasin
3. Dammskåp
4. Fabrik

LÄNSSTYRELSEN
ÖSTERGÖTLAND

© Bakgrundskartor Lantmäteriet

**LÄNSSTYRELSEN
ÖSTERGÖTLAND****HUR MAN ÖVERKLAGAR**

Den som vill överklaga beslutet skall göra det i ett brev, som skickas till

Länsstyrelsen
581 86 LINKÖPING

Brevet måste ha kommit hit inom tre veckor från den dag då den som klagat fått del av beslutet. För offentlig part räknas dock treveckorstiden från den dag då beslutet meddelades. Länsstyrelsen skickar därefter överklagandet för prövning till *Förvaltningsrätten i Linköping*

I brevet skall Du ange vilket beslut som överklagas och hur Du vill att beslutet skall ändras. Uppge också namn, adress och telefonnummer.

Om Du behöver fler upplysningar, kan Du vända Dig till länsstyrelsen.

Formulär 131 (2005)